

TALABA YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY SHAKLLANISHIDA JALOLIDDIN RUMIY ASARLARINING O'RNI

*Samiyev Asroriddin Sayfiddinovich,
Termiz davlat Pedagogika instituti
o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD), dotsent*

*Xolmatova Gulibonu Tog'ayevna
Termiz davlat Pedagogika instituti
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Maqolada Jaloliddin Rumi asarlari va hikmatlari vositasida yosh avlodga va talabalarga ta'lim tarbiya berishning ahamiyati va foydali jihatlari ochib berilgan. Uning hikmatlari tahlilga tortilgan va ular yuzasidan mulohaza va xulosalar qilingan.

Kalit so'zlar: hikmatlar, asarlar, tarbiya, odo, til, nafs, ko'z, parda.

Abstract. The article reveals the importance and useful aspects of educating the young generation and students through the works and wisdom of Jalaluddin Rumi. His wisdom was analyzed and comments and conclusions were made about them.

Key words: proverbs, works, education, manners, language, lust, eyes, veil.

Аннотация. В статье раскрываются важность и полезные аспекты воспитания молодого поколения и студентов посредством трудов и мудрости Джалалуддина Руми. Его мудрость была проанализирована и по ним сделаны комментарии и выводы.

Ключевые слова: пословицы, произведения, воспитание, манеры, язык, похоть, глаза, покрывало.

Inson yashash davri davomida juda ko'p bosqichlarni bosib o'tadi. Bu davrda kimdir ma'naviy kamolot yo'lini topadi va shu yo'l zinatlaridan sekinlik bilan ildamlaydi. Boshqa birov esa bu yo'l ko'chasidan bo'ylab ham qaramaydi. Razolat, kibr, tovlamachilik, yolg'on, o'g'rilik, firibgarlik, ichkilik, talonchilik kabi juda ko'plab illatlar botqog'iga botib yashaydi. Ajablanarlisi hech bir inson bolasi onasidan tug'iliboq yaxshi yoki yomon bo'lib qolmaydi. Uni oilaviy muhit, atrof, jamiyat tarbiyalaydi. Qozoq yozuvchisi Abay "Nasihatlar"ining yettinchi so'zida shunday deydi: "Bola onadan tug'ilganda ikki odat bilan tug'iladi. Bin yesam, ichsam, uxlasam demoqlikdir, albatta; shuningdek, bular tanning sihat-salomatligi uchun zarur hamdir; bular bo'lmasa tanda jon ham bo'lmaydi, o'smaydi ham, quvvatga ham kirmaydi. Ikkinchisi: ko'rsam, bilsam demoqlikdir. Bola yoshligida nimani ko'rsa, shunga talpinadi, yalt-yult etib qaraydi, ko'rgan narsasini qo'li bilan ushlab, yuzi-ko'ziga yaqin olib borib suykagisi, og'ziga solib tishlagisi keladi". Darhaqiqat inson bolasi bir xil odatlar bilan tug'iladi. Hamma gap uning ulg'ayguncha bo'lgan davrda olgan tarbiyasiga bog'liq.

Bu yo'lda buyuk mutafakkirlarning hikmatli gaplari, she'rlari, o'g'itlari, g'azallari, asarlari, bir so'z bilan aytganda, badiiy-ma'naviy meroslari katta maktab vazifasini o'taydi. Shunday ulug' allomalardan, Sharq va G'arbda tanilgan, ma'naviy tarbiya va ruhiy tarbiyaning piri komillaridan biri Jaloliddin Rumiydur. U kishining hayot saboqlari, o'g'itlari, hikmatlari talaba yoshlarni tarbiyalashda, ularga o'rnak qilib ko'rsatishda juda qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Hikmatlarning mavzuviy ko'lamiga qarasa, ular nafs, til, odob, qalb, imon, tarbiya, dunyo va oxirat, ishq ilohiy kabi ko'plab guruhlariga ajraladi. Eng muhim jihati ular tarbiyaga yo'naltirilgan xarakterga ega. Ularni yoshlarga tushuntirishda, talaba yoshlarga dars beruvchi pedagog ham dinu diyonatli, aytganlariga amal qiluvchi, talabalarga o'rnak bo'la oladigan kishi bo'lsa maqsadga erishish yanada oson kechadi. Rumiya haqida kelgan hikoyatlardan birida shunday deyiladi: "Jaloliddin Rumiya so'fichilikning arkonlaridan biri hisoblanadi. Ko'plab odamlar uning oldiga maslahat va dono so'zlarini tinglagani kelishgan. Bir kuni uning oldiga qo'shni ayol o'g'li bilan kelib, shunday deydi:

- Men allaqachon barcha usullarni qo'llab ko'rdim, lekin o'g'lim menga quloq solmaydi. U juda ko'p miqdorla shakar yeydi. Iltimos, bu yaxshi emasligini unga ayting. U sizning gapingizga quloq soladi, zero, sizni juda hurmat qiladi.

Rumiya bolakayga qarab, uning ko'zlaridagi ishonchni ko'rib dedi:

- Uch haftadan so'ng keling.

Ayol taajjubda edi. Axir, bu oddiy narsa-ku! Tushunmadim... Odamlar uzoq o'lkalardan o'z muammolarini hal qilish uchun kelishgan va Rumiya ularga shu zahotiyoq yordam bergan... Shunga qaramay, ayol uch haftadan so'ng keladi. Rumiya bolakayga yana qarab, deydi:

Yana uch haftadan so'ng keling.

Shunda ayolning toqati toq bo'lib, gap nimada ekanligini so'rashga qaror qiladi. Ammo Rumiya oldinroq aytganini qaytaradi. Ular uchinchi hafta kelishganda, Rumiya bolakayga deydi:

O'g'lim, maslahatimga quloq tut, ko'p shakar yema, bu sog'liq uchun zararli.

- Siz menga aytyapsizmi, boshqa yemaganim bo'lsin, deya javob berdi bolakay.

Shundan so'ng ona o'g'lidan ko'chada poylab turishini so'raydi. Bola ko'chaga chiqqach, ona Rumiya nima uchun birinchi kuniyoq nasihat qilmagani haqida so'raydi. Jaloliddin iqror bo'lib, o'zi ham shakar yeyishni yaxshi ko'rganligini, boshqalarga maslahat berishdan oldin, avvaliga o'zi bu odatdan voz kechishi lozim bo'lganligini aytadi. Avvaliga, buning uchun uch hafta yetarli, deb hisoblaydi, ammo adashadi...

Hikoya syujetidan kelib chiqib aytish mumkinki, inson o'zi qila olmaydigan, o'zi amal qilmaydigan ishiga boshqa birovni undamasligi, targ'ib qilmasligi kerak. Zero amal qilmaydigan gapni birovga aytish yeldek vaznsiz va qadrsiz bo'ladi.

"Inson tabassumi bilan tarbiyasini, nimaga kulgani bilan saviyasini namoyon qiladi" – bu hikmatda, kishi har narsaga kulmasligi, odob saqlashi uqtirilgan. Islomda aytilganidek go'zal tarzda qilgan tabassum bu ehsondir. Ammo bo'lar-

bo'lmas hodisa va holatlarga kulish orqali kishi saviyasi pastligini ko'rsatib qo'yadi. Avvaldan ham Sharq an'analariga ko'ra ulug'lar oldida baland ovozda kulish odobsizlik va saviyasizlik hisoblangan.

“Tiliga hokim bo'lmagan insondan – do'st, ko'ziga hokim bo'lmagan insondan – yor bo'lmas”. Bu hikmat ham yuqoridagi hikmat kabi didaktik xarakterda bo'lib, inson tiliga erk bermasligi, agar tiliga erk beraversa, atrofida hech kim qolmasligi, yoru do'stlarining qalbiga ozor berib qo'yishi tushuntirilgan. Bundan tashqari, til bilan birga ko'zni ham tiyish kerakligi aytilgan. Agar inson ko'cha-kuyda ham ko'zini tiyib, nomahram barchadan uzoq yurmasa, unday kishidan vafodor, sodiq yor, juft chiqmaydi. Chunki uning ko'ziga boshqalar go'zal ko'rinaveradi. So'ng ko'z orqali nafs tuzog'iga tushadi. Oilasidagi tinchlik ketadi. Xiyonat ko'chasida sarson bo'ladi. Shuning uchun ham til va ko'zni tiyish eng yaxshi odoblardandir.

“Har til — ko'ngilning pardasidir. Parda qimirladimi, sirlar ochiladi”.

Mumtoz adabiyotga va mumtoz asarlarga nazar tashlasak, tilni arslonga, dushmanga, qilichga, yovga qiyoslash hollarini ko'p ko'ramiz, ammo Mavlono Rumi nozik tasvirlash qobiliyatiga ega bo'lgan ijodkorlardandir. U kishi tilni ko'ngil pardasiga mengzaydi. Parda bir narsa barcha ko'rmasligi uchun to'sib turuvchi vositadir. Kundalik hayotda ham uy ichini boshqalar ko'rmasligi uchun derazalarga parda osiladi. Til ham shunday bir pardaki, qalb oynasiga tutilgan pardadir. Agar parda harkatga kelsa, ko'tarlsa, u yerda yoqimsiz va ko'rimsiz narsalar barcha ko'rinib qoladi va natijada uning sohibi boshqalar oldida qadrsizlanadi, mavqeyeni yo'qotadi. Shuning uchun har bir kishi tilni ehtiyotkorlik bilan ishlatmog'i darkor. Zero o'zi uchun koni foyda bo'ladi.

“Til qozonning qopqog'iga o'xshaydi. Qimirlab hidi taraldimi, nima pishayotganini bilib olaverasan”. Rumi hazratlari tilni yuqoridagi hikmatlarida pardaga o'xshatgan bo'lsalar, bu yerda qozonning qopqog'iga tashbehlaydi. Bu yerda ham u qimirlashi bilan barcha sirlar oshkor bo'lishi takroran tushuntirilgan. Bir jihatni unutmaslik lozimki, boshga keluvchi balolar ham til orqali keladi, yelkaga qo'nuvchi “Humo” ham til vositasida keladi. Shu bois donishmand ustozlar hamisha til odobi haqida bot-bot fikr bildirishgan. Tilga ehtiyot bo'lishni qayta-qayta takrorlashgan.

“Egri oyoqning soyasi ham egri bo'ladi”. Bu hikmatda egri narsa hamisha egriligicha qolishi va uning soyasi ham kishilarga egri ko'rinishi tasvirlangan. Inson doim to'g'ri yo'ldan yurishga harakat qilishi kerak. To'g'rilikni hayotining mazmuni, dasturul amali deb bilsagina, u hayotda yutqazmaydi.

“O'rinsiz nasihat, kishini yaralaydi”. Insonlar ayrim o'rinlarda biror xatoga yo'l qo'ygan insonga juda ko'p nasihat qiladilar. Bu hikmatda esa nasihatning ham vaqti bo'lishini, har joyda, har qanday holatda ham kishiga nasihat qilishdan qaytarilgan. Noo'rin qilingan nasihat aks ta'sir qilib, insonni yana-da yomonroq tubanliklar qilishiga sabab bo'lishi, uni yaralashi, yashashga bo'lgan ishtiyoqini so'ndirishi, maqsadlaridan og'ishib ketishiga sabab bo'lib qolishi ham mumkin. “...Rumiyning adabiy faoliyati serqirra emas, lekin muhim ahamiyatga ega. Uning

hikmatlari har bir qasida, g'azal, to'rtlik kabi ijod mahsullarida ko'zga tashlanadi. Yuqoridagi keltirgan jumlamizga misol tariqasida ijodkorning "Masnaviy" asarini olishimiz mumkin. Unda yaxlit syujet mavjud emas, ammo keltirilgan hikoyalar hayotiy, ibratli va tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Asarda shoir murakkab so'fiyona fikrlarni oddiy, hayotiy jumlar bilan tushuntirib bera olgan. Mavlono Rumi insonni o'rganadi, uning tabiati, intilishlarini kuzatadi. Insonning imoni bilan birga uning nafi, hirs, oqibatida kelib chiqadigan tarbiyasizliklarni tahlil etadi. Bulardan qutulish yo'llarini bayon etadi..." [3]. Rumi insonni, uning tabiatini, yashash muhitini, imonini, nafi, taqvosini va juda ko'plab masalalarni juda kuchli o'rgangan. Uning qarashlarini, fikrlarini, hikmatlarini, g'azallarini, asarlarini yoshlarga o'rgatish, ularni komillik sari yetaklaydi. Chunki Rumi asarlari va ilmiy-ijodiy merosining har bir qatrasini islom falsafasi, Qur'on oyatlari va hadisi sharifning bulog'idan ichilgan suvdan kuch olgan nozik novdalardir. Rumi ishq ilohiyga yetishni yashashdan eng katta maqsad deb bilgan. Ishaq ilohiy yetish uchun dastlab otasi Bahouddin Valaddan keyin ko'plab boshqa piri komillardan saboq olgan. Bu yo'lda kerak bo'ladigan barcha ilmlar sirini o'rgangan. Inson hayot kechirishi davomida unga to'g'ri yo'lni ko'rsata olish kuchiga ega bo'lgan bir yaxshi ustoz kerak bo'ladi. Sharq azaldan ham odob-axloq, e'tiqod, din, nafi, qalb, tarbiya, hurmat, havas va hasad kabi mavzularga dolzarb mavzu sifatida qaralgan. Jaloliddin Rumi ham bu an'anani o'z uslubida boshqalardan farqli ravishda, nozik va inja tuyg'ular tasviri, go'zal tashbehtar, chiroyli pand-nasihati yo'li bilan davom ettirgan. Talabalarga Rumi ijodini ko'proq tanishtirilsa, uning asarlaridagi bosh g'oya yetkazib berilsa, bunday inson hayot yo'lida kam qoqiladi. Qoqilgan vaqtida ham tezda turish va yo'lida davom eta olish imkonini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jaloliddin Rumi. Nay nolasini. – Toshkent, 2017.
2. Jaloliddin Rumi. Ichindagi ichindadir. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
3. Mavlono Jaloliddin Rumi hikmatlarining tarbiyaviy jihatlari // O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar mavzusidagi konferensiya materiallari, – Toshkent, 2020. № 18, 8-qism, 145-147 – B.
4. Jaloliddin Rumi. Masnaviy. Guliston, 1998. hikmatlar.uz sayti